

KAJ JE SOCIALNI REALIZEM?

(1930-1940)

Ko je okoli 1930 začel nastajati, so ga imenovali tudi novi realizem. Pridevek »novi« je pomenil, da gre ta nov tip realizma, ki se razločuje od starega: ta je bil meščanski, kritičen do obstoječe družbe in v tem smislu objektivni, novi realizem je pa ne samo kritičen, temveč obenem že angažiran za odpravo meščanske družbe in pripravo boljšega življenja v drugače organizirani družbi prihodnosti, socializmu.

Socialni realizem je upodabljal življenje kmetov, delavcev, beračev, izobražencev v razmerah stare Avstro-Ogrske in kraljevine Jugoslavije. Književniki pišejo realno in stvarno ter poudarjajo socialne razlike med ljudmi.

Od književnih zvrsti se najbolj razvije epika, dramatike je v tem obdobju zelo malo, prav tako lirika; a kolikor se razvije, je v glavnem epska. Od književnih zvrsti se razmahnejo novela, roman, nekoliko manj črtica.

V vseh delih je čutiti socialno razslojenost, izkoriščanje malega človeka s strani bogatih ljudi in obsodbo takega družbenega sistema. Mnogi avtorji tudi nakazujejo izhod iz tega položaja, ki se največkrat kaže z napovedjo revolucije.

Predstavniki socialnega realizma: Tone Seliškar, Mile Klopčič, Igo Gruden, Prežihov Voranc, Miško Kranjec, Bratko Kreft, Ivan Potrč, Ciril Kosmač, Anton Ingolič, France Bevk, Ivo Brnčič, Juš in Ferdo Kozak.

V čem se Kranjčeva proza razlikuje od Prežihove?

Tudi Miško Kranjec pripoveduje v svojih romanih, povestih in novelah o kmečko proletarskih ljudeh, večji del postavljenih v prekmurske razmere. Pokrajina in njena življenjska tradicija jim dajeta mehkejšo, počasno, bolj lirično »panonsko« potezo. V primerjavi s Prežihovimi »junaki« niso borbeni, ampak vsaj na videz pasivni, vendar v resnici tudi vztrajni, zvitni, vdani v usodo, pa tudi iščoč svoj prav, bolj individualisti kot del večjega kolektiva.

Sicer gre tudi v Kranjčevih delih za širši zgodovinski proces, ki spreminja kmečko proletarske ljudi, sestavljajo pa ga prva svetovna vojna, poskusi revolucije, poveljna agrarna reforma.

Vendar je ta proces manj viden, politično in socialno manj zaostren. Tudi perspektiva za prihodnost je manj jasna. Življenje ima obliko naravnega dogajanja, ki poteka samo od sebe. Ljudje se mu prepuščajo in pristajajo na vse, kar jim prinaša. To je opazno zlasti v Kranjčevi noveli Režonja na svojem, kjer je zveza z zgodovinskimi dogodki sicer dovolj jasna, vendar prevladuje junakova osebna usoda, povezana z njegovim mehkim, prilagodljivim, zvitim in hkrati življenjsko širokim značajem. Tudi Kranjčev slog je različen od Prežihovega. Ni epsko-dramatičen, temveč bolj refleksiven, pogosto tudi liričen. Ritem stavkov je enakomeren, počasen in speven.

Režonja na svojem

Med novelami Kranjčevega predvojnega obdobja je gotovo najboljša Režonja na svojem. Izšla je v knjigi Tri novele leta 1935 pri Slovenski matici, skupaj z novelama Beg s kmetov in Žalig na kmetih, vse so nastale jeseni 1933. Ta po obsegu skromna zbirka je pomemben mejnik v Kranjčevem pisateljskem razvoju, saj pomeni prehod iz njegovega idealizirajočega pogleda na zemljo, k stvarnejšim temeljem socialnega realizma. Režonja na svojem, močno sledi ideji o zemlji kot »blagoslovu« za človeka, ki jo poseduje in lahko od je živi. Režonja je od zemlje tako rekoč obseden.

Agrarna reforma, ki jo je po prvi svetovni vojni izvedla nova jugoslovanska oblast v Prekmurju, je prej neznatnemu dninarju uresničila večji del njegovih sanj in bistveno spremenila njegovo življenje in življenje njegove družine - ne da bi seveda imel Režonja pri tem kakšne posebne zasluge. Režonja začne namreč s pridobitvijo zemlje zanemarjati osnovne medčloveške odnose v družini; emocionalno in tudi družabno življenje mu začne nadomeščati sla po »črni, masti prsti«. Ta sla sicer ne povzroči tragičnih posledic, razen manjšega razdora v družini, je pa tako močna duševna zasvojenost, da Režonji zameji svet: zunaj zemlje zanj ne obstaja ničesar pomembnega več.

Individualni problem in še bolj družbeno kritična sestavina novele je Režonjeva kraja. Režonja mora sam v sebi razrešiti značaj svoje krivde oziroma pravilnosti dejanja, Žid ga nenehno preganja kot »vest«. V njem se gradi zavest, da je kradel ukradeno, da je njegovo dejanje le drobec morale, ki ga je sodobna družba uzakonila. »Novo življenje« zgradi z legitimno metodo sodobne družbe, s krajo, in sklepa, da brez nasilja in zvijačnosti, na pošten način, ni mogoče graditi novega življenja. Ta etična kritika sistema, ki omogoča i velike goljufe in Režonje, predstavlja družbeno poanto novele. V svoji kraji pa Režonja ni individualist in sebičnež, vsa njegova graditev novega življenja, če tudi z ukradenim denarjem, je v osnovi socialna akcija.

Glavne osebe:

Jožef Režonja: prikazan kot zvit, trden, priden, iznajdljiv človek. Zemlja mu na svetu pomeni več kot vse ostalo.

Žid Bergman: trgovec, lastnik velikega grunta.

Žena Geta: delovna, poštena ženička, čustvena.

Otroci: Anica, Naci, Barica, Katica.

Tema: navezanost malega človeka na zemljo in čustven odnos do je (Režonja dobi svojo zemljo).

Čas dogajanja: po prvi svetovni vojni (ko so delili grofovsko zemljo).

Kraj dogajanja: Prekmurje.

Agrarna reforma: se pojavi novembra 1918, izvede jo nova jugoslovanska oblast v Prekmurju. Grofovsko zemljo naj bi dodelili tistim, ki zemlje niso imeli, a so se preživljali s kmetijstvom, ali pa kmetom, ki je niso imeli dovolj. Vsak naj bi dobil toliko zemlje, da bi jo mogel obdelovati s svojo družino.

Miško Kranjec

Miško Kranjec se je rodil 15.9.1908 v Veliki Polani pri Lendavi. Rasel je v revnih razmerah, ker pa je bil zelo nadarjen, so mu učitelji omogočili, da je šel v ljubljansko gimnazijo. Tu se je kmalu priključil revolucionarni mladini. Po končani gimnaziji je študiral slavistiko, vendar študija ni dokončal. Naselil se je doma in se popolnoma posvetil pisateljevanju. Bil je urednik naprednih časopisov, ki so izhajali v Prekmurju, in je v letih 1934 do 1935 urejal glasilo Komunistična partije Slovenije Ljudsko pravico, ki je tedaj izhajala v Lendavi. Leta 1944 je odšel v partizane. Po vojni pa je opravljal uredniške vloge.

Pisateljevo delo obsegajo novele, povesti in romani, ki pripovedujejo o Prekmurju. In prav prekmurske značajske posebnosti, sublimirane v Kranjčev jezik in slog, so prispevale k impresivni prepoznavnosti njegove literature: melanholičnost in z njo povezana pasivnost literarnih oseb, nagnjenost k razpoloženjskemu meditiranju, mehko pripovednega ritma, a tudi kompozicijska ohlapnost in fabulativna ekstenzivnost. Kranjec zna življenje dobro opazovati in prikazati, za njegovo pisanje je značilno čustveno razmerje do ljudi in narave, zlasti do prekmurske zemlje. Kranjec je eden naših večjih pisateljev, saj je napisal več kot 50 knjig. Pisatelj je vnesel v knjižno slovenščino nekaj prekmurskih izrazov, ki dajejo njegovemu jeziku sočnost in barvitost.

Umre 8.6.1983 v Ljubljani.

DELA

Novele: Sreča na vasi (1933), Tri novele (1935), Tihožitja in pejsaži (1945), Majhne so te stvari (1947), Pomlad (1947), Imel sem jih rad (1953), Ukradena ljubezen (1965).

Povesti: Južni vetrovi (1937), Samotni otok (1947), Nekoč bo lepše (dve povesti 1954), Čarni nasmeh (1956), Macesni nad dolino (1957), Na cesti prvega reda (1967), Pot med blažene (1978).

Romani: Predmestje (1933), Os življenja (1935), Zalesje se prebuja (1936), Kapitanovi (1938), Do zadnjih meja (1940), Pesem gora (1946), Fara Svetega Ivana (1947), Pisarna (1949), Pod zvezdo (1950), Zgubljena vera (1954), Vrabci na dvorišču (1962).

Črtica: Mesec je doma na Bladovici (1958)

Satira in razmišljanja: Nekaj bi vam rad povedal (1954)

Viri

- Janko Kos, Ksenija Dolina: Slovenska književnost, str. 231.
- Od Ivana Preglja do Cirila Kosmača, str. 26-29, 231.
- Žerko Lazarevič: Kmečki dolgovi na Slovenskem, str. 53-54.
- Janko Kos: Književnost, str. 350-360.
- Jože Lipnik: Leksikon domačih in tujih književnikov, str. 54-56.